

Henryk Gzella

Odnaleziony manuskrypt z XVII wieku

Collectanea Theologica 52/1, 203-207

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. HENRYK GZELLA SVD, PIENIĘŻNO

ODNALEZIONY MANUSKRYPT Z XVII WIEKU

W 1980 r. został odnaleziony manuskrypt z XVII w. zatytułowany: *Historia Centum Annorum Cartusiae S. Crucis Prope Berezam in Lithuania Sitae*. Rękopis jest stuletnią kroniką klasztoru kartuzów Św. Krzyża z Berezny na Litwie. Zawiera wiele odpisów dokumentów i listów.

Manuskrypt oprawiony w skórę jest dobrze zachowany. Na grzbiecie książki jest złoty napis: *Monumenta ad hist. Ord.* Rękopis obejmuje 459 stron, wewnątrz brak jednak kilku stron, a także na końcu książki widać, że zostało wyrwane kilka stron. Pismo na ogół łatwo czytelne, choć na niektórych stronicach stało się jasno brązowe. Charakter pisma wskazuje, że manuskrypt był pisany przez kilku zakonników.

Kronikę pisano w języku łacińskim, stylem prostym i łatwym do zrozumienia. Jeden list z Rzymu jest w języku francuskim, a w języku polskim i niemieckim jest jedno zarządzenie wizytatora zakonnego. W kronice nie ma listów oryginalnych, ale tylko odpisy listów.

Manuskrypt znajduje się obecnie w Wyższym Seminarium Duchownym Księży Werbistów w Pieniężnie w województwie elbląskim i jest dalej opracowywany. Kronikę odnalazł w 1980 r. ks. Henryk Gzella SVD. Manuskrypt jest podzielony na osiem następujących części:

I. Historia centum annorum Cartusiae Berezanae

Kronikę rozpoczęto pisać w 1648 r. Na początku kroniki znajduje się spis treści. We wstępie kronikarz kreślił tło historyczne 1648 r. Po wstępie znajduje się odpis listu kartuzów z klasztoru koło Gdańska (*Fratres Cartusienses Paradisi Beatae Virginis Mariae prope Dantiscum Prusiae*)¹ do księcia Kazimierza Leona Sapiehy². Przełożony wyraża w tym liście radość z propozycji założenia klasztoru kartuzów w Wielkim Księstwie Litewskim, a następnie wykazuje, jacy królowie i księżęta sprowadzili kartuzów na swoje ziemie.

Następny list, z dnia 22.V.1648 r., pochodzi od bpa łuckiego i brzeskiego Andrzeja Gembickiego, a skierowany został do Kazimierza Leona Sapiehy, wicekanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego w sprawie założenia klasztoru kartuzów w Berezie³, w którym to wyraża pozwolenie na założenie klasztoru i kościoła w jego diecezji. W następnym liście, z dnia 9.VIII.1648 r., bp Andrzej Gembicki udzielił zezwolenia na odprawienie

¹ Por. *Kartuzi w Polsce*, w: *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego*, t. X, Warszawa 1877, 126—131.

² Por. Kazimierz Lew Sapieha, w: *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*, t. XV, Wydawnictwo Gutenberga, Kraków, 240.

³ Por. Andrzej Gembicki, w: *Polski słownik biograficzny*, t. VII, Kraków 1948—1958, 375 n.

Mszy św. w jakimś godnym pomieszczeniu, dopóki nie zostanie wybudowane oratorium lub kościół. List ten jest skierowany do Braci Zakonu Kartuzów w Berezie.

W 1649 r. przybyło do Berezy sześciu kartuzów i tak został założony klasztor. W tym roku Polska i Litwa ucierpiały wiele od Kozaków i Tatarów, ale klasztor kartuzów pod wezwaniem Świętego Krzyża nie ucierpiał w czasie tych najazdów.⁴

Z 1650 r. pochodzi odpis dokumentu fundacyjnego posiadłości zakonu kartuzów w Berezie. Dokument podpisany dnia 3.I.1650 r. pochodził od Kazimierza Leona Sapiehy, wicekanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego.

W 1665 r. odbyła się wizytacja generalna, dokonana przez priora Prowincji Reńskiej o. Bartłomieja Geubela i priora o. Jana z Moguncji. W kronice zamieszczono też odpis protokołu wizytacyjnego.

Z 1666 r. pochodzi dekret o odpustach papieża Aleksandra VII, którego wizytatorzy zakonni nie aprobowali. Tegoż roku został konsekrowany kościół w Berezie przez Aleksandra Sapiehę, biskupa wileńskiego⁵. Przy tej okazji zostało wmurowane epitafium na grobie Kazimierza Leona Sapiehy, wicekanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego. Podczas uroczystości konsekracji kościoła w Berezie zostały złożone również zwłoki Pawła Jana Sapiehy, wojewody wileńskiego. Kronika odnotowuje dokładnie teksty obu epitafiów.

W 1667 r. został mianowany nowy prokurator klasztoru w Berezie o. Józef Bodanowicz, który później został mianowany przez Kapitułę Zakonu rektorem klasztoru w Berezie, a o. Jan Amphar został prokuratorem klasztoru. W 1668 r. o. Józef Bodanowicz zrezygnował ze stanowiska, a na jego miejsce priorem domu został o. Jan Lubietowski, pochodzący z gdańskiego klasztoru. Do Berezy przybyli wizytatorzy zakonni ojcowie Jan Frey, prior z Moguncji, wizytator Prowincji Reńskiej oraz Jan Bilstein, prior klasztoru kartuzów koło Gdańska (było to w 1671 r.). Następnym priorem klasztoru w Berezie został o. Jan Amphar w 1675 r.

Pierwsza część kroniki zawiera wiadomości o budowie klasztoru kartuzów w Berezie, odpisy listów królewskich, książęcych, biskupich; przynosi również wiadomości o wizytacjach zakonnych, o najazdach Kozaków i Tatarów, o pogrzebach kartuzów i znacznych osobistości. Podaje wiadomości o przybyciu nowych zakonników, o składaniu ślubów, zawiera też wiele innych szczegółowych informacji.

W suplemencie historycznym kroniki znajduje się spis priorów i rektorów klasztoru Świętego Krzyża w Berezie od 1649 r. Pierwszym rektorem był o. Jan Hagen, który poprzednio był rektorem w Moguncji w Prowincji Reńskiej. Potem następują nazwiska priorów i rektorów wraz z krótkimi ich życiorysami. Wylicza się 15 nazwisk najważniejszych priorów i rektorów klasztoru.

W następnej części znajduje się spis profesorów z Berezy, pochodzących z różnych narodowości. Są wymienione 33 nazwiska profesorów, 5 nazwisk konwersów profesorów i 4 donatów (*donati*). Jako pierwszy profesję złożył w Berezie Litwin Mikołaj Krzywobłocki w 1669 r. (zmarł w 1714 r.).

Interesującym dokumentem jest też spis książąt z rodziny Sapiehów, którzy zostali pochowani w kościele kartuzów w Berezie. Jako pierwszy jest wymieniony książę Kazimierz Leon Sapieha, który zmarł w 1656 r., a został pochowany w Berezie w 1666 r.

⁴ Por. *Bereza Kartuska*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. II, Lublin 1976, 283; por. *Kartuzi w Polsce*, w: *Encyklopedia kościelna*, t. X, 133—135.

⁵ Por. Aleksander Sapieha, w: *Encyklopedia kościelna*, t. XXIV, 371—373.

II. Extracta ex Chartis Capitulum Generalium (ab anno 1415)

Drugą część stanowią odpisy niektórych uchwał Kapituł Generalnych Prowincji Reńskiej z lat: 1415, 1416, 1417, 1418, 1419, 1420, 1421, 1431, 1433, 1437, 1491, 1492. Odpisy uchwał zawierają polecenia dla przełożonych i podwładnych oraz wiele szczegółowych poleceń różnej natury.

III. Chartae Capitulum Generalium annorum 1560—1621

Uchwały Kapituł Generalnych z lat: 1560, 1561, 1614, 1620 i 1621 zawierają zachęty do świątobliwego życia, przepisy dotyczące odmawiania modlitw, odprawiania Mszy św. do Ducha Świętego, do Matki Boskiej oraz przepisy nakazujące modlitwy za poleconych zmarłych.

IV. Privilegia regularium

W czwartej części kroniki podaje się do wiadomości przywileje zakonu kartuzów. Na pierwszym miejscu wymieniony jest przywilej egzempcji. Kartuzi powołują się na ten przywilej dany jeszcze przez papieża Jana XXIII w 1391 r.

V. Ordinationes Capitulum Generalium annorum 1581—1755

Piątą część kroniki zawiera polecenia Kapituł Generalnych kartuzów z lat 1581—1755. Są to szczegółowe przepisy dotyczące życia zakonnego kartuzów. W przepisach od 1585 r. cytuje się także Konstytucje kartuzów. Polecenia Kapituł zawierają także przepisy liturgiczne, napomnienia zakonne i różne polecenia.

VI. Gregorii XV Papae epistola ad R. P. Brunonem D'Haffringues Generalem Ordinis

List papieża Grzegorza XV jest odpisem listu papieskiego, z dnia 12.VI.1621 r., w pierwszym roku pontyfikatu. Papież dziękuje w nim Przełożonemu Generalnemu kartuzów za gratulacje z okazji wyboru i wyraża nadzieję, że modlitwy i pokuta zakonu kartuzów będą mu pomagać, on zaś będzie błogosławić zakonowi. Papież zachęca zakonników do świątobliwego życia tymi słowami: „Imitamini majores vestros, dilecti filii, servite Domino in timore et laetitia...”⁶

VII. Epistolae aliquot R. P. Generalis et Scribae eiusdem

Ta część kroniki zawiera listy Przełożonego Generalnego zakonu kartuzów oraz jego sekretarza. Listy są napisane po łacinie, a tylko jeden list jest w języku francuskim. Pierwszy list Przełożonego Generalnego o. Michała pochodzi z dnia 22.I.1746 r. i był skierowany do priora klasztoru gdańskiego o. Jerzego Schwingela. Przeważają w tej części listy Przełożonego Generalnego o. Michała do priora o. Jerzego Schwingela.

Na s. 419 podano spis książek, które znajdowały się w dwóch skrzyniach, podana jest ilość i wartość książek. Biblioteka zakonna w Berezie liczyła 244 książki.

⁶ *Historia Centum Annorum Cartusiae S. Crucis Prope Berezam in Lithuania Sitae*, Bereza 1648—1753, s. 286.

VIII. Fragmenta minutiora

Ostatnia część kroniki zawiera listy przełożonych kartuskich z lat 1735—1753, napomnienia wizytatorów zakonu oraz inne drobne notatki. Na końcu tej części znajduje się jedno polecenie wizytatora zakonnego w języku polskim i niemieckim. Ogólnie można powiedzieć, że ta ostatnia część kroniki jest trudniejsza do czytania ze względu na mniej wyraźne pismo⁷.

Wartość manuskryptu

Rękopis *Historia Centum Annorum Cartusiae Prope Berezam in Lithuania Sitae* jest cennym źródłem historycznym do badania historii Kościoła katolickiego, historii Litwy i Polski, a przede wszystkim jest ważnym dokumentem pomagającym poznać historię zakonu kartuzów, który obecnie nie istnieje już w Polsce. Manuskrypt może zainteresować prawników, gdyż znajdują się w nim odpisy dokumentów prawniczych i przywilejów zakonu. Wśród zarządzeń zakonnych są liczne przepisy liturgiczne, które mogą zainteresować liturgistów. Odpisy listów przełożonych zawierają też wiele drobnych informacji z życia codziennego. Badanie kroniki może posłużyć do lepszego poznania ówczesnej kultury.

IL MANOSCRITTO RITROVATO DAL SECOLO XVII, INTITOLATO „HISTORIA CENTUM ANNORUM CARTUSIAE S. CRUCIS PROPE BEREZAM IN LITHUANIA SITAE”

Il manoscritto è la cronaca del monastero S. Croce dei cartusiani da Bereza in Lituania. Contiene anche le trascrizioni dei documenti e delle lettere. Il manoscritto è ben conservato. Era scritto in latino. Contiene 459 pagine. Adesso si trova al Seminario Maggiore a Pieniężno.

Il manoscritto è diviso in otto parti. La prima parte contiene la storia di cento anni del monastero dei cartusiani a Bereza. Il monastero era fondato all'anno 1648. Il principe Casimiro Leone Sapieha ha invitato i cartusiani a stabilirsi a Bereza et l'ordinario di Łuck a Brześć Andrea Gembicki ha permesso domiciliarsi nella sua diocesi. In questa parte della cronaca si trovano pure le trascrizioni delle lettere reali, ducali ed episcopali.

Nella seconda parte del manoscritto si trovano le trascrizioni di alcuni decreti dei Capitoli Generali Cartusiani della Tedesca Provincia Superiore degli anni 1415—1492.

La terza parte della cronaca contiene i decreti dei Capitoli Generali Cartusiani degli anni 1560—1621. Le risoluzioni capitolari esortano i religiosi alla vita sacra e contengono varie regole religiose.

Nella quarta parte del manoscritto si informa dei privilegi cartusiani, al primo posto del privilegio della esenzione.

Nella quinta parte del manoscritto si trovano i decreti dei Capitoli Generali Cartusiani degli anni 1581—1755. Questi decreti particolari regolano la vita religiosa cartusiana.

Nella sesta parte della cronaca si trova la trascrizione della lettera del papa Gregorio XV al Superiore Generale dei cartusiani P. Bruno D'Hafringues. La lettera papale è la risposta alla lettera gratulatoria del Superiore Generale.

La settima parte del manoscritto contiene le lettere del Superiore Generale Cartusiano e del suo segretario. La maggior parte della lettere era scri-

⁷ Klasztor kartuzów w Berezie został zamknięty w 1831 r. z powodu udziału mnichów w powstaniu listopadowym. Por. *Bereza Kartuska*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. II, 283.

tta al priore del monastero a Kartuzy P. Giorgio Schwingel. Sulla pagina 419 si trova l'indice dei libri del monastero, i quali erano 244.

L'ultima parte della cronaca contiene le lettere dei superiori cartusiani, i moniti dei visitatori e altri brevi appunti.

Il manoscritto è una ricca fonte storica per fare una ricerca storica della Lituania e Polonia, della storia della Chiesa cattolica e soprattutto per lo studio storico dell'ordine cartusiano. Il manoscritto potrebbe essere interessante anche per i giuristi ed i liturgisti, perchè contiene molti documenti legali e liturgici.